

Upplands fornminnesförening

Styrelsens berättelse över föreningens verksamhet arbetsåret 1954-1955

IN MEMORIAM

Under förlidet arbetsår har Upplands fornminnesförening förlorat flera föreningens verksamhet närstående medlemmar, nämligen bildhuggaren professor *Carl Eldh*, förste antikvarien fil. dr *Otto Frödin*, greve *Reinhold von Essen*, antikvarie *Erik Floderus*, konstnären *Jonas Lindkvist* samt f. syssloman *K. J. Sundberg*.

Med professor *Carl Eldhs* bortgång 27 jan. 1954 avslutades en konstnärsgärning av mindre vanliga mått. Född i Films socken växte Carl Eldh som smedsson upp i Österby i Dannemora. 1888 kom han till Uppsala som biträde åt en till domkyrkorestaureringsarbetena knuten ornamentsbildhuggare och efter något år började han sina skulpturstudier, 1896 fortsatta i Paris. Vid sin återkomst till Sverige 1903 deltog Carl Eldh i Konstnärsförbundets utställningar. Med åren överhopades han av offentliga uppdrag. I Uppsala finnas av Carl Eldhs hand omistliga verk: på Upplands nations gård hans lyriska »Mor», å planen mellan Geijersgården och Carolina Prins Gustaf, utanför Anatomicum Olof Rudbeck och på kyrkogården urnan på Gustaf Frödings grav. Med oslitliga band är Carl Eldhs namn knutet till Uppsala och Uppland.

Förste antikvarien fil. dr *Otto Frödin*, som var född i Uppsala, avled 14 aug. 1953. Ursprungligen filolog fördes Frödin närmast av en tillfällighet in på det verksamhetsfält, inom vilket han skulle göra så berömvärda insatser, nämligen den nordiska arkeologien, särskilt medeltidsarkeologien. 1909 påbörjade Frödin sina utgrävningar vid Alvastra. De tre senaste decennierna ägnade han sina krafter i synnerhet åt Alvastra kloster, vars ruiner han sedan 1921 undersökt, frilagt och konserverat. På 1920-talet organiserade Otto Frödin den stora fornminnesinventeringen på Lidingön och nedlade i en lång följd av år ett hängivet arbete för Lidingöns hembygdsvård.

I september 1954 avled nära 93 år gammal greve *Reinhold von Essen* på Signhildsberg. Född 1861 på Biskops-Arnö i Övergran flyttade han 1871 med sina föräldrar, den bekante fornminnesvännen major H. H. von Essen och hans maka, född Anckarswärd, till Signhildsberg. Efter full-

bordad skolgång i Uppsala kom greve von Essen till Livregementets dragoner i Stockholm, varifrån han avgick med pension som ryttmästare och skvadronchef 1912. Under ett tiotal år var greve von Essen ordförande i Bro och Håbo hushållningssgille. Han var en skicklig jordbrukare och hedersledamot av hushållningssällskapet i Uppsala län. Greve von Essen bebodde Signhildsberg till sin död och följde med levande intresse allt som rörde sitt hemlandskaps kulturminnesvård. Ännu efter fyllda 90 år deltog han i Upplands fornminnesförenings utfärder.

Med antikvariens vid Riksantikvarieämbetet fil. lic. *Erik Floderus* från fälle 16 jan. 1955 förlorade den uppländska fornforskningen en verksam kraft. Född i Göteborg 1902 tillbringade han sin uppväxttid i Västerås, där fadern var lektor. Efter studentexamen 1921 studerade han bl. a. konsthistoria och blev 1927 fil. kand. 1939 avlade han fil. lic.-examen i Uppsala i nordisk och jämförande fornkunskap. Erik Floderus anställdes som extra befattningshavare vid Statens Historiska Museum 1927 och blev påföljande år amanuens vid Riksantikvarieämbetets fornminnesavdelning. Åren 1932 och 1933 tjänstgjorde han under längre tidsperioder på Gotlands Fornsal i Visby och var 1936 t. f. intendent vid Blekinge Museum. År 1939 blev han antikvarie vid Riksantikvarieämbetet. En svår sjukdom, från vilken han aldrig skulle tillfriskna, drabbade honom 1950. Han avgick därför från sin tjänst 1953. Redan på 1920-talet deltog Floderus i grävningar i Sigtunas svarta jord, varvid hans intresse i hög grad kom att inriktas på Sigtunas äldsta historia. Resultatet av sina studier framlade han 1941 i boken »Sigtuna, Sveriges äldsta medeltidsstad». Han har också författat ett stort antal tidskriftsuppsatser om fynd och undersökningar av olika slag samt en utförlig redogörelse för Norrtäljetraktens förhistoria. I årsboken *Uppland* medarbetade han med flera uppsatser, i synnerhet med skildringar, som knöt an till den uppländska släkten Floderus. Upplands fornminnesförening står i tacksamhetsskuld till Erik Floderus för hans insatser i utforskandet av vårt landskaps historia.

Den i Uppsala och Uppland kände konstnären *Jonas Lindkvist* avled i januari 1955 i en ålder av 65 år. Jonas Lindkvist hade i likhet med sin äldre målarkollega Gusten Widerbäck slagit rot i Vaksala, där han invid Tingshöjden inrett sitt hem. Född i Sundsvall kom han till Uppsala vid unga år, blev lärling hos en målarmästare samtidigt som han studerade vid Tekniska skolan för universitetets ritmästare Holmgren. Sedermera studerade han även för professor Tallberg vid Konstakademiens etsarskola. En tid var han John Österlunds medhjälpare vid kyrkorestaure-

ringar både i Uppland och i andra landskap. Under senare år ägnade han sig uteslutande åt sin konst och framträdde både som oljemålare och akvarellist. Sin största framgång torde han dock ha rönt som tecknare. Många äro de motiv inom landskapet Uppland och i Uppsala, som han med sin penna fångat. Uppsalaslätten stod hans hjärta nära. Han hade djupt intresse för fornminnes- och hembygdsvården, var överhuvudtaget en pietetsfull människa, på sitt arbetsfält en romantiker av gamla skolan. På Gräsö utanför Öregrund hade han rätt sig ett sommarhem, som värtaligt vittnade om konstnärens nitälskan att bevara något av traktens bygdekultur.

F. syssloman *K. J. Sundberg* avled i mars 1955, 81 år gammal. Han tillbragte hela sitt liv i hemstaden Uppsala. Efter studentexamen och handelskolexamen tjänstgjorde han en tid på Uppsala sparbank. 1906 utsågs *K. J. Sundberg* till syssloman inom fattigvårdsstyrelsen, en tjänst som han innehade i 32 år. Vid sidan härav hade den bortgångne många ideella och kulturella intressen och tillhörde som styrelseledamot bl. a. Uppsala samhälle, Uppsala centralbyrå, Uppsala jultomtar och Upplands konstförening. Han var mångårig medlem av Upplands fornminnesförening och innehade åren 1942–1953 revisorsuppdrag inom fornminnesföreningen och Upplandsmuseet.

STYRELSE

Fornminnesföreningens styrelse har under arbetsåret 1954–1955 haft följande sammansättning:

Landshövding *Georg Andrén*, Uppsala, ordf.
Professor *Dag Strömbäck*, Uppsala, v. ordf.
Riksdagsman *Gunnar Lodénius*, Penningby.
Friherrinnan *Beth de Geer*, Upplands-Väsby.
Jordbrukskonsulent *Göran Knutsson*, Uppsala.
Riksdagsman *Edv. Thun*, Enköping.
Bankdirektör *Gunnar Rosenborg*, Uppsala, skattmästare.
Landsantikvarie *Nils Sundquist*, Uppsala, sekreterare.
Intendent *Nils Alenius*, Uppsala.
Riksdagsman *Hj. Åhman*, Rånäs.
Direktör *Eric Wolrath*, Uppsala.
Redaktör *Ellis Edman*, Uppsala.
Regeringsrådet *Adolf Lundevall*, Stockholm.
Ingenjör *Eric Åberg*, Uppsala.

Utsedda av Uppsala stad:

Förste arkivarie Manne Eriksson, Uppsala.

Missionssekreterare Göran Widmark, Uppsala.

Suppleanter för de två sistnämnda:

Redaktionssekreterare Stig Carlbring, Uppsala.

Chefredaktör Axel Ljungberg, Uppsala.

Verkställande utskott: Verkställande utskottet har utgjorts av landshövding Andrén, ordf., prof. Strömbäck, förste arkivarie Eriksson, dir. Wolrath, skattnästaren och sekreteraren.

Revisorer: Föreningens revisorer ha varit f. riksbanksdirektör G. A. Barre och bankkamrer Gösta Holdo med riksbanksdirektör C. E. Leffler och lantbrukare Martin Ehrengren som ersättare. Av Uppsala stad utsedd revisor har varit svetsaren O. Nordström med köpman Per Granebro som ersättare.

ÅRSMÖTE OCH VÅRUTFLYKT

Årsmötet och vårutflykten 1954 ägde rum 27 maj (Kristi Himmelsfärdsdag). Närmare 350 personer deltog. Färden ställdes till sydvästra Uppland med Strängnäs som slutmål. Första uppehållet gjordes i Härkeberga, där högtidsstund i kyrkan hölls och där årsmötesförhandlingar hölls vid Härkebergagården. Styrelseberättelsen föredrogs och stadgeenliga val förrättades. De som stodo i tur att avgå ur styrelsen omvaldes. Till ålderman i Disa Gilles nämnd efter framlidne landshövding Hilding Kjellman utsågs regeringsrådet Adolf Lundevall, Stockholm. Stolsbroder i nämnden blev landshövding Andrén och försångare postkontrollör Carl-Ivar Östergren. Övriga medlemmar i Disa Gilles nämnd omvaldes. Fornminnesföreningens representanter i Disanämnden, Stiftelsen Geijersgården och Uppsala läns bildningsförbund omvaldes. Revisionsberättelserna föredrogs och i enlighet med revisorernas förslag godkändes balansräkningarna och beviljades styrelsen decharge för förvaltningen under år 1953. Till revisorer för fornminnesföreningens och Upplandsmuseets räkenskaper omvaldes f. riksbanksdirektör G. A. Barre och nyvaldes efter godsägare Hugo Ruhngård, som av sagt sig omval, bankkamrer Gösta Holdo, Uppsala. Till revisorssuppleanter efter fru Jenny Lindgren och f. syssloman K. J. Sundberg nyvaldes riksbanksdirektör C. E. Leffler, Uppsala, och lantbrukare Martin Ehrengren, Rasbo. Till revisor för Disastiftelsens räkenskaper omvaldes f. riksbanksdirektör G. A. Barre. Till

föreningens hedersledamöter utsågos prorektorn vid Uppsala universitet professor Robin Fåhraeus samt agronom Herman Killander, Uppsala. Föreningens förtjänstmedalj tilldelades kyrkoherde Arvid Bladh, Sparrsätra, lantbrukare Enok Tapper, Åkerby, fil. lic. Berit Wallenberg, Lovö, och agronom Gunnar Bergman, Stockholm och Väddö.

Efter Härkeberga besöktes kungsgården Husby (numera Ingeborgs säteri) och den stora gravhögen Haralds kulle i Svinnegarns socken och vid dagens slutmål Strängnäs domkyrka. Vid den avslutande gemensamma middagen på Strängnäs Stadshotell hyllade landshövding Andrén nyvalda hedersledamöter och medaljörer samt framförde föreningens tack till dagens medverkande och utflyktens arrangörer. Å hedersledamöternas vägnar talade prof. Fåhraeus och å medaljörernas fil. lic. Berit Wallenberg. Stadsfullmäktiges ordförande i Strängnäs d:r Lorenz Renck uttryckte sin glädje över Upplands fornminnesförenings besök och landsantikvarie Sundquist apostroferade i ett anförande Södermanlands hembygdsförbunds insatser på kulturminnesvårdens område.

HÖSTUTFLYKT

Höstutflykten 1954 ägde rum söndagen 3 okt. med studiebesök i Lagga, Knutby och Bladåkers socknar. Ett 70-tal personer deltog. Utflykten, som ingående skildras i årsboken *Uppland 1954*, fick ett i allo lyckat förlopp.

DISA GILLE

Disa Gille, Upplands fornminnesförenings vinterting, hölls söndagen 30 jan. 1955 och inleddes på sedvanligt sätt på Hantverksföreningens lokal med en sammankomst, i vilken ett stort antal representanter för hembygds- och fornminnesvård inom landskapet deltog. Under landshövding Andréns ordförandeskap diskuterades ämnet »Hembygdegårdar och bygdegårdar» med inledningsanföranden av intendenten vid Nordiska museet Mats Rehnberg och ombudsmannen i Sveriges bygdegårdsföreningars riksförbund Harry Jansson.

Gillemåltiden intogs på Upplands nation under presidium av gilletts stolsbroder landshövding Andrén. Parentation hölls över dem, som under det gångna året lämnat upplänningarnas krets, borgmästare W. E. Hallin, bankkamrer C. J. Öbrink och fornvårdare Ejnar Willner. Läroverksadjunkt Blenda Ljungberg höll talet för de tre folklanden. Disa Gilles pris för

år 1955 tilldelades Börje-Åkerby hembygdsförening. Rasbokils hembygds- och fornminnesförening fick mottaga belöningen ur landshövding Kjellmans hembygdsfond. Konstnären Harald Lindberg kåserade om Roslagen. Som avslutning visade köpman Erik Säfwenberg sin under de senaste åren i färg upptagna upplandsfilm. Till åldermannen regeringsrådet Adolf Lundevall, som på grund av sjukdom var förhindrad närvara, översändes blommor.

ANSLAG OCH GÅVOR

Fornminnesföreningen har under år 1955 alltså haft förmånen att er-hålla ekonomiskt stöd för sin verksamhet från myndigheter, vissa institu-tioner och enskilda. Uppsala läns landsting har anslagit 7 000 kr., Stock-holms läns landsting 6 500 kr. och Uppsala stad 10 000 kr. För en i samråd med Byggnadsnämnden planerad inventering och fotografering av inom staden befintlig äldre kvartersbebyggelse, som står inför rivning, har Uppsala stad anslagit 1 500 kr. Som ekonomiskt bidrag till den bygg-nads- och kulturhistoriska undersökningen av den äldre bebyggelsen inom kvarteret Hästen i samband med rivning för H.S.B:s nybygge har sty-relsen för H.S.B. anslagit 1 000 kr. Uppsala stad har anslagit hyresmedel för lokaler för Upplandsmuseet samt genom Arbetslöshetsdelegerade me-del till arkivbiträde å expeditionen.

Landsantikvarieutredningen

En för Upplands fornminnesförening viktig statlig utredning har under 1954 avslutats i och med att den s. k. landsantikvarieutredningen avgivit sitt den 13 juli 1954 daterade betänkande (»Landsantikvarieorganisatio-nen, Betänkande avgivet av landsantikvarieutredningen», Statens offentliga utredningar 1954: 26 Ecklesiastikdepartementet). Efter bemyndigande av Kungl. Maj:t 30 jan. 1953 tillkallades 2 febr. att som sakkunniga inom ecklesiastikdepartementet verkställa utredning av landsantikvarieorganisa-tionen statskommissarien K. A. Lindbergson, ledamoten av riksdagens andra kammare lantbrukaren Hjalmar Gustafsson, förste antikvarien K. A. Gustawsson och landsantikvarien G. Westin. Åt Lindbergson upp-drogs att som ordförande leda de sakkunnigas arbete. Som sekreterare förordnades fil. lic. Karl N. A. Lindegren.

Utredningen, som tagit fasta på den gällande provinsiella kulturmin-nesvårdens organisation med styrelser som lokala huvudmän för lands-antikvarierna, har främst avsett att befordra frågan om landsantikvarier-

nas löneförmåner. Vidare beaktas frågan om amanuens tjänster inom provinsorganisationerna, ämnade att tillsättas när behovet så påkallar. Med det förhöjda statsanslaget följer vissa nya bestämmelser i kungörelsen rörande landsantikvarieorganisationen. Sålunda skall i lokalorganisationernas styrelse ingå en av länsstyrelsen förordnad ledamot, en av vederbörande landsting vald ledamot och i förekommande fall en representant för stad eller annan kommun, som lämnar fortlöpande ekonomiskt bidrag. I styrelsens förvaltningsutskott skall obligatoriskt ingå representanter för länsstyrelse, landsting och stad. Organisationens räkenskaper skola granskas av minst två revisorer, av vilka länsstyrelsen utser minst en. Omfattar distriktet mer än ett län, ankommer det på Kungl. Maj:ts prövning hur representationen i styrelsens förvaltningsutskott och revisorer skall ordnas. Landsantikvarie skall, så framt icke Kungl. Maj:t för varje särskilt fall annorlunda förordnar, av huvudmannen försäkras minst de kontanta löneförmåner, som enligt gällande bestämmelser tillkomma en statlig tjänsteman i lönegrad Ca 31. Tillika skall tjänsteinnehavaren vara anmäld för pensionsrätt i statens pensionsanstalt. En för Upplands fornminnesförening viktig fråga beröres i utredningen, nämligen huruvida Uppsaladistriktet skall omfatta icke blott Uppsala län utan också Stockholms län. Landsantikvarieutredningen, som förutsätter att som regel ett län bör utgöra ett distrikt, vill beträffande Uppland icke föreslå någon förändring utan anser det böra ankomma på lokala initiativ om i framtiden Stockholms län bör särskiljas som ett distrikt. Över landsantikvarieutredningen avgav Upplands fornminnesförenings styrelse begärt remissyttrande 5 nov. 1954. Sedan proposition, som i huvudsak anslöt till landsantikvarieutredningens förslag, av Kungl. Maj:t framlagts för 1955 års riksdag har riksdagen 22 april 1955 antagit densamma. De nya bestämmelserna komma att gälla från 1 juli 1955.

Landsantikvarieorganisationernas samarbetsråd

På inbjudan av Riksantikvarieämbetet har rikets landsantikvarieorganisationer bildat en sammanslutning, benämnd Landsantikvarieorganisationernas samarbetsråd, med syfte att vid årliga sammankomster diskutera och bevaka gemensamma intressen. Ordförande i samarbetsrådet är landshövding Per Nyström, Göteborg, och sekreterare landsantikvarie Gunnar Westin, Umeå. I rådet äro samtliga Sveriges landsantikvarier medlemmar samt en representant från varje distriktsstyrelse. I styrelsen ingår bl. a. förste arkivarien Manne Eriksson, Upplands fornminnesförening, som tillika invalts i arbetsutskottet.

FRÅN VERKSAMHETEN

Beträffande föreningens arbete inom landskapets kulturminnesvård hänvisas till vad som nedan anföres under »Tjänstemännens verksamhet». Medlemsvärningen har fortsatt och ett flertal ortsombud ha svarat för distribueringen av årsboken i bygderna.

TJÄNSTEMÄNNENS VERKSAMHET

Landsantikvarien

Landsantikvarien har tjänstgjort som sekreterare och expeditiönsföreståndare, redaktör för årsboken och tidskriften samt som intendent för Upplandsmuseet och Kvekgården. Ett stort antal ärenden, i huvudsak rörande forntiden och medeltiden, har handlagts. För Riksantikvarieämbetet har ett ej ringa antal yttranden rörande olika kulturminnesvårdsfrågor avgivits.

Landsantikvarien har tjänstgjort som sekreterare i Disanämnden och varit intendent för Disagården. Landsantikvarien har vidare tjänstgjort som sekreterare hos den kommitté, som omhänderhar återställandet av Olof Rudbecks Theatrum Anatomicum i kupolen å Gustavianum samt hos 1947 års museikommitté, vars utredningsarbete under året slutförts.

Under förlidet arbetsår har landsantikvarien handlagt ett antal ärenden rörande såväl forntiden och medeltiden som nyare tiden. Rörande *forntiden* i Alunda, Bondkyrko, Gamla Uppsala, Hägeby, Skuttunge, Stavby, Svinnegarn, Vendel, Ärentuna och Övergran; rörande *medeltiden* i Biskopskulla, Björklinge, Bond-Arnö, Börje, Danmark, Enköping, Husby-Sjutolft, Husby-Långhundra, Håtuna, Häverö, Järlåsa, Långtora, Kungs-Husby, Ramsta, Sparsätra, Stavby, Tierp och Torsvi; rörande *nya tiden* i Börje, Danmark, Enköping, Film, Husby-Sjutolft, Hökhuvud, Järlåsa, Norrsunda, Riala, Roslagskulla, Svinnegarn, Tegelsmora, Veckholm, Vendel, Älvkarleby och Österlövsta.

Landsantikvarien har under arbetsåret tjänstgjort som kulturhistorisk kontrollant vid restaureringen av Trefaldighetskyrkan i Uppsala, Biskopskulla, Järlåsa, Häverö, Långtora, Härkeberga och Sparsätra kyrkor, varit kulturhistorisk kontrollant och rådgivare vid restaureringen av Orangeribyggnaden vid Linnéträdgården i Uppsala, vid inredningsarbeten i Skytteanum i Uppsala, vid Botanicum i Uppsala, vid restaureringen av Spenska gravkoret vid Gryta kyrka, samt vid restaureringsarbeten vid Tegelsmora gamla komministergård vid Götby och vid Tegelsmora präst-

gård. Vidare har landsantikvarien med biträde av amanuens Berg lett de arkeologiska undersökningsarbetena vid Uppsala gård i Universitetsparken samt vid Helgeandshusets plats vid Fyristorg i Uppsala.

Landsantikvarien har under året publicerat ett flertal uppsatser av skiftande kulturhistoriskt innehåll och hållit föredrag i stad och på land, bl. a. på inbjudan från Funbo, Knutby, Riala-Roslagskulla och Övergrans hembygdsföreningar, Väto föreläsningssällskap samt Föreningen Upplänningarna i Stockholm. I samband med utgrävningarna vid Uppsala gård och vid rivningsarbetena inom kvarteret Hästen ha offentliga demonstrationer hållits. På inbjudan av Arbetarinstitutet i Uppsala har landsantikvarien hållit föredrag om »Grannarna vid Kungsängsgatan» (kretsen Malla Silfverstolpe, Tekla Knös, P. D. A. Atterbom, Gunnar Wennerberg m. fl.) belyst med ljusbilder och studentsång av studentkvartett.

Landsantikvarien har under arbetsåret deltagit i länsrådets i Uppsala län samt Natur- och kulturskyddsnämndens för Uppsala län sammanträden.

Landsantikvarien har under våren 1955 och med anslag ur Humanistiska fonden företagit en 5 veckors studieresa till Frankrike och Italien för studier av vissa arkitekturformer, som under äldre medeltiden och vasatiden kommit att speglas i Uppsala domkyrka och Uppsala slott.

Amanuensen

Amanuensen har biträtt landsantikvarien i hans tjänsteverksamhet såväl beträffande ärenden inom Uppsala stad som inom distriktet. Amanuensen har tillika varit redaktionssekreterare för årsboken samt omhändertagit 1947 års museikommittés och Upplandsmuseets registrerings- och insamlingsarbete. Under landsantikvariens studieresa i Frankrike och Italien 21 mars—28 april 1955 har amanuensen tjänstgjort som t. f. landsantikvarie.

I Uppsala har amanuensen biträtt vid undersökning, uppmätning och fotografering av murfynd, som frilagts vid schaktningsarbeten i Universitetsparken (norra rundeln till Gustav Vasas Uppsala gård), Fyristorg (Helgeandshuset) och kv. Fågelsången. I samband med rivning av äldre bebyggelse inom kv. Hästen, S:ta Brita och Klostret har byggnads- och kulturhistorisk undersökning, uppmätning och fotografering utförts och inredningsdetaljer tillvaratagits. I samband med restaurering av Orangeriet i Linnéträdgården i kv. Örtedalen har amanuensen biträtt vid den byggnadshistoriska undersökningen. Vid iordningsställande av några rum

i översta våningen i Skytteanum har äldre schablonmålningar registrerats och vid rengöring av målningarna i Trefaldighetskyrkans sidoskepp har protokoll över de medeltida målningarnas tillstånd förts.

I Enköping har i samband med rivning av äldre bebyggelse inom kv. Apotekaren byggnadshistorisk undersökning, uppmätning och fotografering utförts. I samband med reparationsarbeten har Husby-Sjutolfts, Tegelsmora, Vaksala och Ärentuna prästgårdar undersökts, uppmäts och fotograferats.

I Biskopskulla, Fröslunda, Hjalsta och Ärentuna socknar har forn-lämningar undersökts, varom rapport avgivits till Riksantikvarieämbetet.

På landsbygden har amanuensen dessutom biträtt vid handläggning av ärenden rörande såväl forntiden och medeltiden som nyare tiden. Rörande *forntiden* i Alunda, Bro, Bälinge, Film, Håbo-Tibble, Håtuna, Hägeby, Lena, Skuttunge, Svinnegarn, Tierp, Vaksala, Vendel, Yttergran, Åkerby och Ärentuna; rörande *medeltiden* i Biskopskulla, Enköping, Husby-Långhundra, Långtora och Morkarla; rörande *nya tiden* i Alsike, Edebo, Hökhuvud, Gryta, Lagga, Norrsunda, Roslags-Kulla, Simtuna, Skäfthammar, Valö, Villberga, Väddö och Vänge.

Vid av Funbo hembygdsförening anordnad exkursion har amanuensen varit ledare. På inbjudan av Häverö-Edebo, Läby och Torstuna hembygdsföreningar har föredrag hållits. Vid en av Edsbro hembygdsförening anordnad kulturhistorisk utställning har amanuensen bistått vid dess iordningsställande och demonstration. Amanuensen har desslikes varit behjälplig vid visningar av Uppsala stads sevärdheter samt högarna, kyrkan och Disagården i Gamla Uppsala.

UPPLANDSMUSEET

Styrelse för Upplandsmuseet har varit Upplands fornminnesförenings styrelse och föreståndare för museets samlingar landsantikvarie Sundquist med biträde av amanuens Anna-Märta Berg.

I avvaktan på museifrågans lösning och på grund av de otillfredsställande magasinlokalerna har endast ett fåtal nyinköp under året gjorts. Rörande museifrågan hänvisas till vad som nedan anföres under »1947 års kommitté för ett museum i Uppsala».

KVEKGÅRDEN

Kvekgården, fornminnesföreningens gård i Fröslunda socken, har stått tillgänglig för allmänheten och visats av dess vaktare herr K. E. Larsson.

En insamling till Kvekgårdens underhåll, som tillkommit på initiativ av fornvårdare Albin Rylander, pågår och har hittills inbringat omkring 7 000 kr. Det är hr Rylanders förhoppning att uppnå summan 10 000 kr. innan insamlingen avslutas. Till de bidragsgivare, som tecknat bidrag å insamlingslistan, och till hr Rylander, som omhänderhar densamma, vill fornminnesföreningen uttala sitt uppriktiga tack.

PUBLIKATION

Föreningens årsbok UPPLAND 1954 i ny typografisk utstyrsel och bindning och under redaktion av Nils Sundquist, Nils Ålenius och Manne Eriksson, utsändes i början av februari till medlemmarna. Ur innehållet må anföras följande uppsatser: »Elias Martin vid de uppländska bruken» av Sven Erik Noreen; »Den svenska tiggarmunkskyrkans plantyper» av Nils Sundquist; »Upplands smålänningar» av Nils Ålenius; »Studentöverliggare i Uppsala» av Åke Pontén; »Salsta slottskapell och Bielkeska gravkoret i Lena» av Wilhelm Nisser; »Tre uppländska storfåglar» av Carl-Fredrik Lundevall; »En förlaga till Sankt Erasmus-sviten i Tortuna kyrka» av Oloph Odenius samt »Den första telegrafförbindelsen i Sverige, Uppsala—Stockholm, 100 år» av C. G. Wahlberg.

VERKSAMHET NÄRA KNUTEN TILL FÖRENINGENS

De många hembygdsföreningarna ute i landskapet ha fortsatt sitt målmedvetna arbete till den uppländska hembygdsvårdens fromma. För den insats de sålunda gjort betygar Upplands fornminnesförening dem sin stora uppskattning. Föreningen står också i tacksamhetsskuld till de många specialsammanslutningar, såsom Disastiftelsen, Stiftelsen Geijersgården, 1947 års museikommitté m. fl., vilka genom sin verksamhet avbördat landskapsorganisationen ett flertal viktiga ärenden.

Disastiftelsen

Disastiftelsen har fortsatt sin verksamhet genom sitt verkställande organ, Disanämnden, vilken haft följande sammansättning:

för *Upplands nation*: med. dr docent Tord Skoog och landsantikvarie Nils Sundquist, med fil. mag. Inga Löwdin och med. lic. Curt Åhlander som suppleanter,

för *Upplands fornminnesförening*: direktör Eric Wolrath och fru Karin Bratt, med intendent Nils Ålenius och fru Anna Lovén som suppleanter,

för *Uppsala fabriks- och hantverksförening*: fabrikör Einar Nordlund med ingenjör Anders Diös som suppleant,

för *Uppsala läns hemslöjdsförening*: fru Ester Hult med fröken Laijla Wallin som suppleant,

för *Uppsala läns husmodersförbund*: fru Aina Carlsson med fru Signe Swärd som suppleant,

för *Uppsala stad*: tillsyningslärare Harald Gustafsson med kyrkoherde Allan Svantesson som suppleant,

för *Jordbrukareungdomens förbund*: jordbrukskonsulent Göran Knuts-son med lantbrukare Gunnar Hübinette som suppleant, samt

vald av nämnden: regeringsrådet Adolf Lundevall.

Verkställande utskottet har förutom av den av Upplands nation utsedde ordföranden, docent Skoog, bestått av vice ordföranden, fru Karin Bratt, sekreteraren landsantikvarie Sundquist och skattmästaren regeringsrådet Lundevall.

Disagården. Under säsongen 1 maj—30 sept. 1954 har Disagården hållits öppen vardagar kl. 11—17, sön- och helgdagar kl. 13—17. Vaktare har varit sergeant Gunnar Blomberg. Gården har under den gångna säsongen besökts av 1 861 personer samt av ett flertal skolklasser från Stockholm, Salsta, Gamla Uppsala och Uppsala. (Skolklasser från Uppsala under lärares ledning få besöka gården utan avgift.) I likhet med föregående år har Svenska Ungdomsringens Uppsalaavdelning fått disponera gården för dansaftnar i samband med folkdansuppvisningar mot en provision på inträdesbiljetterna, vilket givit ett värdefullt tillskott till stiftelsens kassa.

Sista april 1954 anordnade Disanämnden vårbrytning på Disagården och i december samma år julmarknad, varvid hemlagad mat, halmarbeten, hemstöpta ljus m. m. försåldes.

Disanämnden har haft förmånen att från Uppsala stad åtnjuta ett årsanslag för 1954 å 3 000 kr.

Stiftelsen Geijersgården

Vid Geijersgården har under arbetsåret smärre reparationer och underhållsarbeten utförts. Stiftelsens ordförande är landshövding Georg Andrén, dess verkställande ledamot och skattmästare agronom H. Killander, Uppsala.

1947 års kommitté för ett museum i Uppsala

Den 21 juli 1954 avgav 1947 års museikommitté till Uppsala stad och Uppsala läns landsting sitt betänkande i museifrågan, varvid två alterna-

tiv för det planerade landskaps- och konstmuseets förläggning inom Uppsala framlades, nämligen dels kv. Munken med Olympen, Grilliska gården och Imperfektum, dels Saluhallsområdet med Akademikvarnen, nybyggnad på Saluhallens grund samt Walmstedtska gården. Kommittén har förordat sistnämnda förslag och tänker sig det egentliga museet förlagt till nybyggnaden, borgerliga rumsinteriörer i Walmstedtska gården och slutligen hantverks- och industrimuseum i Akademikvarnen. Kommittéerade hava varit statssekreterare fil. dr Ragnar Edenman (ordf.), landsantikvarie Nils Sundquist (sekr.), direktör Eric Wolrath, professor Sune Lindqvist, redaktör Ellis Edman, överlärare Petrus Lindgren, Åkerby, och godsägaren landstingsman Ferdinand Nilsson, Ekhammar, Kungsängen.

Sedan museibetänkandet avgivits har överläggningar i frågan ägt rum mellan Uppsala stad och Uppsala läns landsting. För att befordra ärendet har en kommitté tillsatts bestående av från landstinget dess ordförande landstingsman A. E. Elmroth (sammankallande) och godsägaren d:r Ferdinand Nilsson och från staden drätselkammarens ordförande ombudsman Hedén och dess vice ordförande rektor Herbert Lundh.

Museikommittén fortsätter alltjämt sin insamling av föremål härrörande från Uppsala stad. Gåvor ha mottagits av J. W. Engstrands sterbhus, fru Maria Olsson, överste G. Nauckhoff, hem.-äg. Helmer Jansson, fru Eva Berggren, fröken Agda Carlbaum, direktör Henrik Svanfeldt, fröken Anna Linds sterbhus, fröken Cecilia Andersson samt syssloman K. J. Sundbergs sterbhus. Till nämnda givare uttalar museikommittén sitt tack. Insamlings- och registreringsarbetet har omhänderhafts av amanuens Berg.

Till denna avdelning i styrelseberättelsen vill fornminnesföreningen ytterligare omnämna några under arbetsåret av andra institutioner eller kommittéer utförda eller slutförda arbeten, som stå Upplands fornminnesförenings verksamhet nära.

Natur- och kulturskyddsnämnden för Uppsala län

I anslutning till i Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen 4 april 1952 angående förslag till ny naturskyddslag uttalade önskemål att länsstyrelserna måtte tillkalla rådgivande experter rörande naturskyddsfrågor, har länsstyrelsen i Uppsala tillkallat medlemmar i dylik nämnd, vilken konstituerades vid sitt första sammanträde 30 okt. 1952 under namnet »Natur- och kulturskyddsnämnden för Uppsala län». Nämnden sammanträder, då ärenden så påkalla, inför landshövdingen eller i hans ställe lands-

sekreteraren. Medlemmar i nämnden äro prof. Sven Hörstadius, prof. G. Einar Du Rietz, fil. dr Oskar Lundberg, prof. em. S. Lindqvist, länsjägmästare T. Tillander, vägdirektör G. Ekberg, landsantikvarie N. Sundquist, f. lantbruksingenjör Filip Olsson, överlantmätare E. Tobé, chefredaktör A. Ljungberg, länsarkitekt V. Göransson och fil. mag. A. Ingmar. Som sekreterare och föredragande tjänstgör länsnotarie C. G. Rydeholm.

Fornminnesinventeringen

I samband med Rikets allmänna kartverks upprättande av den ekonomiska kartan utför Riksantikvarieämbetet som bekant en inventering av de fasta fornlämningarna i riket. Inventeringen för landskapet Uppland, som nu slutförts, har medfört att många förut ej kända fornlämningar upptäckts. Sammanlagt 128 000 fornlämningar har registrerats i landskapet och blivit utmärkta med särskild beteckning å den ekonomiska kartan. Densamma föreligger i tryck för Uppsala län och Upplandsdelen av Stockholms län. Kartan är utförd i skala 1 : 10 000 och bladformatet är 60 × 63 med bildytan 50 × 50 cm. Kartbladen, som i flera avseenden äro en omistlig tillgång icke blott för fornvården utan också för jordägare, lantmätare och samhällsplanerare, kunna rekvireras från Generalstabens Litografiska anstalt, Kartförlaget, Drottninggatan 20, Stockholm 16.

Ett ur fornminnessynpunkt synnerligen värdefullt arbete utföres av direktör Einar Kjellén, Grillby, som i många år sysslat med en systematisk registrering av Enköping—Grillby-traktens hällristningar. Området torde ha mellan 250—260 hällristningslokaler. Under det gångna året har 15 tidigare ej kända ristningar upptäckts av hr Kjellén. Resultatet av detta arbete är ämnat att i sinom tid publiceras, om så blir möjligt i Upplands fornminnesförenings tidskrift. Nattfotografering av de märkligaste hällristningarna ha utförts av Riksantikvarieämbetet, som har för avsikt att utge en katalog över de av ämbetet registrerade uppländska hällristningslokaler.

Fornminnesområdet vid Gamla Uppsala

Särskilt under de senare åren har åtgärder vidtagits för att för framtiden freda fornminnesområdet kring Uppsala högar, den s. k. Gamla Uppsala rikspark. Åtgärderna ha främst bestått i förvärv av de jordområden, som omge högarna och kyrkan. Riksantikvarieämbetet påbörjade förvärven redan på 1920-talet. År 1940 kunde Upplands fornminnesförening genom anslag ur den s. k. fritidsfonden medverka till Vitterhetsakademiens inköp av jordbruksfastigheten Lilla Myrby mellan åsen och Gävlevägen. Senare

har genom Domänstyrelsens försorg jordbruksfastigheten Stora Myrby inköpts. Under år 1954 har förvärv kunnat genomföras av den norr om kyrkan belägna kungsgården, vars jordbruksarealer tillförts Lantbruksnämnden i Uppsala län och vars bostadsområde, genom ett särskilt av riksdagen beviljat tilläggsanslag, kommit under Vitterhetsakademien. Härtill må anföras att restaurangen Odinsborg öster om kyrkoområdet förvärvats av Vitterhetsakademien. Slutligen må nämnas att Gamla Uppsala bys jordägende byamäns samfälligheter erbjudit Riksantikvarieämbetet att för visst pris inlösa byamännens grustag vid åsen mot Gävlevägen.

Landsmålsarkivet

Den insats Landsmålsarkivet i Uppsala utför i fråga om folkminnesuppteckningar och dialektutforskning inom landskapet Uppland vill Upplands fornminnesförening ge det varmaste erkännande. Arkivet har en synnerligen värdefull samling grammofonupptagningar från landskapet och fortsätter alltjämt med dylika upptagningar, då det visat sig vara en lämplig form för ett vetenskapligt utforskande av såväl dialekterna som landskapets folkminnen. Med hjälp av inspelningarna utarbetas sedan texten språkvetenskapligt och innehållsmässigt.

Ekeby by i Vänge

Under arbetsåret har utredningsarbetet rörande bevarandet av den ålderdomliga Ekeby by i Vänge fortsatt. Stiftsnämnden, som förvaltar byn, har hos Kungl. Maj:t begärt direktiv om vilket av de föreslagna alternativen som bör beträdas, antingen hela byns friläggande från nya bostäder och ekonomibyggnader — varigenom byns plan skulle kunna bevaras helt intakt — eller också inbyggandet av de två jordbruksdelarnas nya hus i byn, som därvid endast skulle kunna delvis bevaras. Innan länsstyrelsen avgivit sitt utlåtande har inom interimskommittén för Ekeby bys bevarande — vilken består av landsantikvarie N. Sundquist, ordf., kontraktsprosten P. A. Björkman, vice ordf., länsarkitekt Viking Göransson, stiftsjägmästare Stig Hennig, antikvarie P. O. Westlund, prof. Gerd Eneqvist, godsägare Paul Ekman, lantbrukare O. Thisner samt lantbrukare Uno Geidnert, sekr. — den tanken väckts att de planerade nya ekonomihusen på Valdemar Larssons jordbruksdel icke skulle behöva uppföras därest arrendatorn medgäves rätt att driva nämnda jordbruksdel kreaturslöst. Kommittén har vidarebefordrat denna tanke till länsstyrelsen, som i sitt yttrande beaktat densamma.

Generalplanen för Uppsala stads kärnområde

Det under många år pågående generalplanearbetet för Uppsala stads centrala kvarter kring Stora torget beräknas att år 1956 slutföras för att föreläggas stadsfullmäktige. Förslaget innebär att berörda kvarter skola bilda en »gångstad», vilket betyder att ej någon biltrafik får förekomma inom dess gränser. Genom en rymlig breddning av Dragarbrunnsgatan skulle ett avlastande trafikstråk erhållas. De gamla hantverksgårdarna komma här att få offras men den fördelen vinnes i övrigt att den gamla stadsplanen från 1600-talet kring Stora torget kan bibehållas. Härtill kommer att vissa medeltida gränder kunna återupptagas som gångstråk genom 1600-talskvarteren.

Uppsala domkyrkas restaurering

Den 29 juni 1951 tillsatte regeringen sakkunniga att utarbeta en plan för restaureringen av Uppsala domkyrka efter antikvariska principer. Sakkunnigas ordförande har varit landshövding Hilding Kjellman och efter dennes bortgång generaldirektör Gunnar Wejke. Betänkandet rörande restaureringen beräknas utkomma i tryck i början av 1956.

Theatrum Anatomicum på Gustavianum

Med syfte att i sitt ursprungliga skick återställa den av professor Olof Rudbeck åren 1662—1663 uppförda anatomiska teatern i Gustavianums kupol i Uppsala bildades på professor Gunnar Nyströms initiativ 1946 en restaureringskommitté bestående av professor Nils von Hofsten (ordf.), professorerna Gunnar Nyström (skattmästare), Robin Fåhræus, Gregor Paulsson och Sune Lindqvist samt ingenjör Anders Diös, länsarkitekt Viking Göransson och landsantikvarie Nils Sundquist (sekr.). I kommittéarbetet har även deltagit Uppsala universitets rektorer professor Fredrik Berg och professor Åke Holmbäck. Som kulturhistoriska och arkitektoniska rådgivare för vissa frågor har kommittén haft förmånen att få anlita riksantikvarie Martin Olson och byggnadsrådet Ragnar Hjorth. Som byggnadshistorisk kontrollant har tjänstgjort landsantikvariern och som kommitténs arkitekt länsarkitekten. Byggmästare för inredningsarbetet har varit byggnadsfirman Anders Diös med byggmästare Verner Karlsson som arbetsledare. Målningsarbetena ha utförts av målarmästare Ernst Sarby, Uppsala. Vid ritningsarbetet har verksamt biträtt dåvarande bitr. länsarkitekten i Uppsala, numera länsarkitekten i Härnösand Stig Elmquist. Arbetet har finansierats dels genom donationer av sammanslutningar och enskilda, dels genom ett statligt anslag å 30 000 kr. Sedan kom-

mitten utfört sitt arbete står den historiskt märkliga anatomisalen redo att överlämnas till Uppsala universitet 31 maj 1955.

Anslag ur kungafonden

Två uppländska kulturhistoriskt märkliga byggnadsminnesmärken, nämligen Skuttunge prästgård och Årby slott i Rasbokil, ha genom anslag ur kungafonden kunnat restaureras. Anslagen möjliggöra iordningställande av hela byggnadsensembeln vid Skuttunge prästgård och omläggning av taket på Årby slott.

Uppsala stads historia

Arbetet med utgivandet av Uppsala stads historia har fortskridit. Av de planerade fem delarna har nu två delar utkommit. Del II, som utgavs hösten 1954, har till författare fil. dr Sven Ljung, som behandlar stads-historien från 1300 fram till 1620-talets början.

Enköpings stads historia

För Enköping planeras ett liknande stadshistoriskt verk omfattande tre delar. Del I, som kommer att behandla tiden fram till mitten av 1600-talet, har som författare fil. dr Sven Ljung. Den äldre topografiska avdelningen skrives av landsantikvarie Nils Sundquist. Del II, som omfattar tiden 1650–1850, författas av arkivarien fil. dr Nils Holmberg.

Thunmanminnet

Olof Thunmanminnet har under året högtidlighållits. År 1954 skulle Olof Thunman, som avled för tio år sedan, ha fyllt 75 år. För att hufasta Upplandsskaldens minne utkom på våren 1954 publikationen »Valda dikter» med ett urval ur de numera svåråtkomliga Thunmanska diktsamlingarna Pan Spelar (1919), Olandssånger (1927) och Mark och Vindar (1935). Urvalet har gjorts av intendent Nils Ålenius, som också skrivit den inledande karakteristiken av Olof Thunman och den Thunmanska dikten. — Upplands nation har ihågkommit Olof Thunmans minne dels vid en särskild nationsafton och dels medelst en insamling, som gjort det möjligt för nationen att resa en gravvård på Olof Thunmans grav på Uppsala kyrkogård. Densamma avtäcktes 1 maj 1955.

EXPEDITION, ARKIV M. M.

Föreningens expedition för utlösen av årsboken, biljettförsäljning till utflykter m. m. har varit förlagd till Sysslomansgatan 10, 2 tr.

Bibliotek och arkiv har under året väsentligt utökats, dels genom gåvor, dels genom byten med andra fornminnesföreningar och hembygdsförbund. Till föreningens arkiv har av köpman Ivar Laurén och styrelsen för H.S.B. som gåva överlämnats ett antal fotografier och av folkskollärare Joel Hansson, Uppsala, utdrag ur äldre handlingar rörande Uppsala-Näs socken. Av fröknarna Ada och Elsa Eriksson har ett antal äldre stadskartor över Uppsala överlämnats. I vissa fall har för föreningens verksamhet nödvändiga böcker inköpts. Föreningen vill lägga minnesgoda personer på hjärtat att skänka litteratur och bildmaterial, såsom fotos, teckningar, gravyrer m. m. rörande landskapet Uppland, till föreningens bibliotek och arkiv.

Fornminnesföreningen, som sedan flera år haft förmånen att få anslag från Uppsala stad för sjökapten Birger Jarl som tjänsteman på föreningens kansli och arkiv, uttalar sitt tack för det plikttrogna och nitiska arbete hr Jarl även under det gångna året nedlagt.

EKONOMISK STÄLLNING

Föreningens ekonomiska ställning är alltså jämt bekymmersam. Föreningen är därför i största behov av att få sina anslag från myndigheterna inom föreningens verksamhetsområde utökade. Föreningen gläder sig åt att även det gångna verksamhetsåret ur medlemssynpunkt varit tillfredsställande, men vill rikta en uppmaning till alla medlemmar att bidra till utökandet av medlemsnumerären. Härigenom skulle omfånget av publikationsverksamheten ej behöva inskränkas.

Föreningen vill slutligen till alla myndigheter, föreningar och enskilda, som under förlidet arbetsår på olika sätt lämnat verksamheten sitt stöd, rikta ett varmt tack för visad välvilja och förståelse.

Uppsala 3 maj 1955.

GEORG ANDRÉN

ORDF.

Nils Sundquist

SEKR.